

Gertruda MieszkoŃna i jej Manuskrypt

Гертруда Мешкувна і її Молитовник

Анотація

Народжена близько 1025 року, Гертруда, донька польського короля Мешка II, сина і наступника Болеслава Хороброго, в 1043 році з нагоди одруження з Ізяславом, сином київського князя Ярослава Мудрого, отримала від своєї матері, німецької королеви Рихези, цінний, багато оздоблений *Кодекс Егберта*, який складався з *Псалтиря* і кількох додатків. Вихована в монастирі, Гертруда спочатку напевно молилася з *Псалтиря*, але з деякого часу почала записувати власні молитви, укладені на основі «літургії годин». На сторінках свого манускрипту Гертруда постає як особистість глибоко релігійна і разом з тим владна. Її тексти виявляють ґрунтовну теологічну освіту, високу літературну культуру і навіть естетичний смак. Різні молитви відображають різноманітний духовний стан княгині і пов'язані з різноманітними періодами її життя. А те життя не було ані легким, ані безпечним.

1. *Curriculum vitae* Гертруди Мешкувни

Гертруда, донька Мешка II і Рихези, доньки Генфріда Езона і Матильди, сестри імператора Оттона III, по батьковій була внучкою Болеслава Хороброго і правнучкою Мешка I, а по матері прадідами Гертруди (батьками Матильди) були імператор Оттон II і візантійська імператриця Феофано.

Шлюб Мешка і Рихези був укладений у 1013 р. Про Мешка говорили, що успадкував він від батька також схильність до розпусти. В випадку будь-якому разі, доки жив Хоробрий, доти народжувалися в тому подружжі діти: Казімеж, Гертруда і ще одна донька. Мешко II коронувався на короля Польщі в 1025 р. – році коронації і одночасно смерті його батька. Відразу після цього співжиття з Рихезою починає погіршуватися. Мешко встряє також в династичні інтриги. Горда Рихеза залишає Познань, забираючи з собою обидві королівни: Гертруда могла мати тоді не більше 7 років. Після передачі імператору Конраду польських королівських регалій, Рихеза відразу осіла в рідному Кельні, а потім, ймовірно, в монастирі Св. Миколая в Браувайлер, де відразу розгортає широку суспільну діяльність – коли померла в 1063 р. вшановано її похованням в спеціальній каплиці, зараз – в абсиді Кельнського кафедрального собору.

У 1043 р. брат Гертруди, Казімеж Справедливий, видав її заміж за племінника своєї жінки Добронеги-Марії, Ізяслава Ярославовича, київського наступника трону. Таким чином, чоловік Гертруди був сином Ярослава, званого Мудрим, і внуком Володимира Великого, справою котрого було хрещення Русі, яке відбулося в 988 р. Бабою Ізяслава була візантійська імператриця Анна. Видається, що вихована в монастирі Гертруда повинна була добре себе почувати при київському дворі, в атмосфері захоплення книгами і мистецтвом.

Gertruda MieszkoŃna i jej Manuskrypt

Після смерті Ярослава Мудрого в 1054 р., Ізяслав обійняв уряд в столичному місті Києві. У 1068 р. Ізяслава вперше вигнали з Києва. Князівська пара відправилася до Польщі, де в той час правив племінник Гертруди, Болеслав II Сміливий. Він надав допомогу Ізяславу і знову посадив його в Києві.

Чуже втручання поза сумнівом не сподобалося підданам Ізяслава. Не минуло і трьох років, як у 1073 р. Ізяслав був вдруге скинутий і змушений тікати до племінника своєї дружини. Ізяслава супроводжувала Гертруда і сини Святополк-Михайло і Ярополк-Петро. Але Болеслав II вирішив, що отримав недостатню нагороду попереднього разу; забрав скарби вивезені з Києва вигнанцями, а їх самих вигнав з Польщі.

Рік 1075 розпочав період найбільшої поляризації позицій в так званій суперечці про інвеституру – оскільки він є датою проголошення Григорієм VII на римському синоді під час Великого Посту декларації про повну незалежність Папи, названої *Dictatus papae*. Ізяслав з родиною після виїзду з Польщі відправився до Німеччини, де за протекцією марграфа Мейсена Деді домігся від Генріха IV рішення вислати в січні 1075 р. послів до Києва. Однак послі повернулися ні з чим. Після цього (або одночасно з висланням послів на Русь) Ізяслав посилає Ярополка-Петра в Рим, до Григорія VII. Папа відреагував енергійно: в листі до княжої пари, інформував, що Ярополк-Петро віддав Русь під опіку св. Петрові, а в буллі від 25 квітня 1075 р. до Болеслава II наказав повернути Ізяславу загарбані скарби і надати всіляку необхідну допомогу.

Якщо прийняти до уваги факт поділу в тому часі цілої Європи на два табори: григоріанський і антигригоріанський, то це означає, що під час перебування на території цесарства, Ізяслав і Гертруда мусили перекинутися з табору антигригоріанського (цесарського) до табору григоріанського. Свідчить це про еластичність їх політики і розважливу дипломатичну гру в надзвичайно несприятливій для них ситуації. Проф. Тереза Міхаловська – авторка найповнішої біографії Гертруди – вважає, що власне тоді княгиня розпочала запис своїх молитов, починаючи з прохань про заступництво св. Петра Апостола. Було це пов'язане з «римською місією» Ярополка-Петра. Ось друга з молитов зі збірки Гертруди:

Sancte Petre, princeps apostolorum,
qui tenes claves regni caelorum,
per illum amorem quo tu Dominum amasti et amas,
et per suavissimam misericordiam suam
qua te Deus
per trinam negationem amare flentem
misericorditer respexit
in me, indignam famulam Christi, clementer respice

Gertruda MieszkoŃna i jej Manuskrrypt

cunctorumque scelerum et criminum vincula meorum
absolve et impetra mihi a pio et benigno Iesu veram humilitatem,
caritatem Dei et proximi, non fictam benignitatem, mansuetudinem,
bonos mores et honestos,
castitatem et animae corporis sanitatem,
et bonum finem, et gratiam Sancte Trinitatis sine fine. Amen.

Дня 15 липня 1077 р. Болеслав II знову посадив Ізяслава на троні в Києві. Цього разу на ще коротший термін. Після кільканадцяти місяців панування Ізяслав загинув під час династійної боротьби.

Після його смерті Гертруда разом з Ярополком, котрий був в тому часі князем у Володимирі Волинському, оселилася в Турові. Цей період увічнюють кілька візантійських мініатюр доданих до кодексу Гертруди, а також мабуть в тому часі створено частину молитов в намірі сина, котрий у 1084 р. був позбавлений свого володіння і змушений, так само як батько, рятуватися втечею до Польщі. Ярополк повернув володіння на початку 1086 р., але невдовзі, 22 квітня того ж року, був вбитий. Поховано його в Києві, в церкві (або костелі) св. Петра, яку він сам заснував. В руських літописах залишив по собі пам'ять як шанувальник книг і науки.

Гертурдою заопікувався «середній» син, Святополк-Михайло, котрий був спочатку князем земель в Новгороді і Турові, а від 1093 р. – верховним князем у Києві. Присутність Гертруди при дворі в Києві допомагала підтримувати добрі контакти Ізяславовичів з П'ястами, виразом чого був шлюб Болеслава III Кривоустого з донькою Святополка, Збиславою в 1103 р. То їй Гертруда подарувала *Кодекс* разом зі своїми молитвами.

Літопис Нестора під датою 4 січня 1108 р. подає, що померла матір князя Святополка. Припускається, що роль Гертруди при дворі руському була значною, якщо Нестор ушанував її спеціальним записом.

2. Історія Кодексу Гертруди

У 977 р. архієпископом Тріру став Егберт. Для потреб хору свого кафедрального собору він придбав чудовий *Псалтур*, замовивши його, ймовірно, у відомій школі писарів і художників-ілюмінаторів в Рейхенау. *Псалтур* для архієпископа виконав писар Рупрехт. Ці факти проілюстровані в *Кодексі* і супроводжуються відповідними написами. У 993 р. архієпископ помер. А на початку XI століття розпочалася боротьба за архієпископство. Під час цієї боротьби *Псалтур* Егберта потрапляє до рук імператорського зятя, пфальцграфа Рейнського, Генфріда Еззона, котрий оженився з Матильдою, донькою Оттона II і імператриці Феофано. Невдовзі цінна книга, ймовірно,

Gertruda MieszkoŃna i jej Manuskrypt

стала приданим імператорської внучки Рихези, яку видали в 1013 р. за наступника польського трону, Болеславоного сина Мешка. Цінний *Кодекс*, напевно, був привезений Рихезою до Польщі і, можливо, вже тоді додано до нього краківський календар.

Рихеза подарувала *Кодекс* своїй доньці Гертруді з нагоди заміжжя на Русі в 1043 р. Від того часу книга супроводжувала Пястувну в нелегких життєвих ситуаціях аж до року 1103, коли Гертруда віддала книгу – вже з доданими власними написами – своїй внучці Збиславі Святополківні, котра саме виходила заміж за Болеслава Кривоустого. Через десять років – коли Збислава померла – Болеслав одружився з Саломесєю з дому Берг, котра подарувала *Кодекс* доньці Гертруді, народженій від цього шлюбу, монахині в Цвіфальтені. Після смерті монахині Гертруди Болеславівни в 1160 р. *Кодекс* потрапив до Угорщини. У 1229 р. св. Єлизавета Угорська пожертвувала *Кодекс* кафедральному собору в Чвідале. Там він знаходиться до тепер.

Найважливішою для нас частиною *Кодексу* є манускрипт Гертруди, який складається, залежно від нумерації, від понад дев'яносто до ста десяти молитов, записаних на полях, а також на спеціально дошитому аркуші. Крім молитов, з ім'ям Гертруди пов'язано ще 5 візантійських мініатюр.

3. Молитовник Гертруди

Постання *Молитовника* супроводжувалося свідомим задумом Княгині створити власний *Libellus precum*, з чітко визначеною теологічною концепцією, аскетичною, а часом і політичною. Цей задум виразно помітно в текстовій частині іконографії внутрішніх аркушів (II і III) *folia Gertrudiana*. На них знаходяться чотири перші мініатюри, котрі мають чіткий іконографічний «план», а також перша група молитов, що виразно підтверджують цей план.

Бурхлива життєва доля Княгині і нестійна ситуація, а внаслідок цього емоційна ситуація Авторки, а також – що є теж істотним – поступовий розвиток її власного духового життя, спричинили зміну «планів» *Молитовника*. При можливості Гертруда копіює до свого *Libellum* «вчені» тексти і молитви, можливо, також *Календар* і *Прогностики*. При дворі в Києві робить свій *Молитовник* загальнодоступним, використовуючи його як основу для спільної молитви. Весь цей час – а також довго після цього – молитви записані тією самою рукою; надзвичайно особисті просьби в наміренні улюбленого сина, Ярополка-Петра, записує теж та сама особа. Інколи змінюється написання, розмір літер, колір чорнила, різною буває старанність записів (в одному місці тексти дуже старанні, в іншому ж видається, що письмо не встигає за напливом думок і почуттів), що мало б однозначно свідчити про княгиню Ізяславову, як про автора і писаря манускрипту. Це однак не раз заперечувалося в польській історіографії.

В молитвах Гертруда виступає в першій особі, називаючи при цьому своє ім'я. В цій ситуації навіть не потрібно посилатися на загальноприйняті в історичній методології принципи критики

Gertruda MieszkoŃna i jej Manuskrypt

джерел; досить здорового глузду. Отже не маємо свідчень з епохи, що б підважували висловлення автора манускрипту. В самому манускрипті не знаходимо навіть найменших доказів, котрі могли б поставити під сумнів правдивість його автора. Скупі історичні дані (напр. ім'я сина), що містяться в тексті, однозначно свідчать про Гертруду Ізяславову, як про автора рукопису.

4. Зміст *Молитовника Гертруди*

З перспективи життя Гертруди Мешкувни, а особливо їй життя релігійного, *Молитовник* був певним етапом того життя – не першим, бо почала його писати вже як зріла, п'ятдесятирічна жінка, в котрої були дорослі діти і напевно вже внуки. *Кодекс Egberta* належав до неї понад тридцять років. Манускрипт творився на протязі кільканадцять років (докладно тринадцять – якщо прийняти, що дві останні молитви походять з 1088 р.). Праця над *Молитовником* не була теж останнім етапом життя Гертруди: після запису останньої молитви Княгиня ще жила двадцять років. За п'ять років перед смертю, у 1103 р. вона передала *Кодекс* внучці, Збиславі Святополківні.

Видається, що на підставі аналізу релігійного розвитку авторки молитов, можна ствердити, що Гертруда перестала відчувати потребу переливати на пергамент свій діалог з Богом, позаяк той діалог набрав кращої, можливо навіть позбавленої слів думки, форми контемпляційної молитви. Якщо, як припускається, Гертруда в цьому часі вступила, або лише поселилася в заснованому нею монастирі святого Миколая в Києві, то тим більше гіпотеза видається правдивою, тому що в цьому випадку Княгиня не мусила сама для себе організовувати *officium divinum*, оскільки була вона інтегральною частиною монастирського життя.

4.1. Милосердя як форма любові Бога до людини

Найчастіше вживані Гертрудою наймення Бога це: „Sanctus Dominus, Pater omnipotens, eternus Deus”¹, а також неодноразово характеризувала Бога прикметником „Fortis”. Говорить теж про Творця: „Misericordissimus Dominus”, „Rex regum”, „Dominus dominatum”, „refugium meum”, „Liberator”, „Pater et dominator..., qui es super tronos... de sede sancta.... tollis peccata mundi miserere nobis” (XXIX).

Отже видається, що Бог в *Молитовнику* розуміється на два способи: сам у собі (*quo ad se*), і тоді Гертруда каже, що є святим, всемогучим, вічним і могутнім Господом, а також Царем і Владикою. Друге розуміння авторкою Бога полягає в описі Його і відношенні до Нього з позиції Його відношення до людини (*quo ad nos*). І з цієї точки зору Гертруда наслідно називати Бога

¹ Існує два видання тексту *Молитовника*: *Manuscriptum Gertrudae filiae Mesconis II, regis Poloniae*, cura V. MeysztoŃowicz editum, „Antemurale” 2 (1955), 105 – 157 і *Liber precum Gertrudae ducissae e Psauterio Egberti cum Calendario*, edit. M.H.Malewicz et B.Kürbis, Commentavit B.Kürbis, в: *Monumenta Sacra Polonorum*, t. II, Academia Scientiarum et Litterarum Polona, Cracoviae 2002, p. 201. Існує також кілька нумерацій молитов Гертруди; автор використовує власну, яку запропонував в цій праці.

Gertruda Mieszówna i jej Manuskrypt

Пастирем всіх сиріт, прибіжищем грішників, визволителем сповненим найсолодшої ласкавості. Варто додати, що обома цими способами бачення Бога Гертруда орудує дуже легко і жодного разу не потрапляє в складну ситуацію в цій темі. О. проф. Богуслав Надольський, котрий глибше займався теологією *Молитовника* Гертруди, назвав це іманентним і трансцендентним розумінням Бога.

Аналізуючи тему розуміння Бога в *Молитовнику* Гертруди Мешувни, в першу чергу слід зауважити, що Божа любов для Гертруди є милосердям. Це милосердя Гертруда зазнає і про це милосердя просить для себе, для своїх близьких і для цілої Церкви. Її відношення до Бога формується безпосередньо на Святому Письмі. На це вказують біблійні приклади милосердя Божого, напр. до розбійника на хресті, до св. Петра, св. Марії Магдалини, хананейки чи митника. Це є тема, що не наголошувалася в пануючій в тому часі аскетичній теології. Пекло для Гертруди не є об'єктом страху, тільки місцем, з котрого не возноситься хвала Богу і тому Гертруда не хоче йти до пекла.

4.2. Довіра та туга як образ любові людини до Бога

Гертруда, ненастанно зазнаючи милосердної любові Бога до себе, звертається до Бога в молитві, пам'ятаючи про це Боже милосердя, що сміливо можемо назвати довірою. Здається, що довіра до Бога є формою любові Гертруди до свого Творця і Збавителя. Однак умовою звернення до Бога є прагнення Його присутності. Це прагнення має в *Молитовнику* Гертруди форму, часом винятково домінуючої, туги.

Відношення Гертруди до Бога опирається на ласці Божій. Гертруда не має навіть тіні сумніву, що людина власними силами не в змозі навіть зітхнути до свого Творця і Збавителя. Тому наша Авторка просить про все Бога і, здається, усвідомлює, що отримує ласки, про які просить. Її діалог з Богом свідчить про велику приязнь, майже співжиття з Богом. Цим можна пояснити надзвичайну безпосередність Гертруди, деколи настирливість, котра створює враження, що вона хоче нав'язати свою волю Богу.

Догмат про спілкування зі святими був особливо близький Гертруді. Це підтверджують також молитви за померлих. Княгиня ставиться до Матері Божої, ангелів і святих, як до осіб дуже близьких, на котрих можна впевнено покладатися в різних своїх турботах та клопотах. Віра в доброзичливість святих до нас навіть тоді, коли нас обтяжують найогидніші гріхи, є настільки міцною, що можемо тут говорити про звичну приязнь.

Варто підкреслити, що якщо в сфері почуттів Гертруда є емоційною і деколи нетерплячою, то в сфері поглядів вона характеризується мудрою поміркованістю і подеколи навіть певною стриманістю. В дослідженні автор намагався показати, що перший текст написаний поляком не лише має «форму молитовника», але також складають його глибокі, автентичні молитви, котрі зосереджені

Gertruda MieszkoŃna i jej Manuskrrypt

навколо проблеми присутності Христа². Поряд з тринітарним і христологічним характером молитов, знаходимо в них багато біблійних акцентів, напр. наголошення Божого милосердя. Теологічна орієнтація тексту Гертруди свідчить, що в теології XI століття, «пам'ятником» котрої без сумніву є молитовник, існувала глибша і багатша теологічна думка, ніж лише августинство, чого можна було сподіватися вивчаючи історію теології.

5. Історичне значення *Молитовника* Гертруди

5.1. Пам'ятник „оттонського ренесансу”

X століття настільки ж одноставно, наскільки й безпідставно, називають темним віком. Причиною цього є бачення європейської історії і культури через призму Риму або Парижу. При такому підході, справді, під час X століття відбувся остаточний занепад каролінгського ренесансу і римського універсалізму. Тим часом, саме в цьому столітті християнство значно розширило свої межі, в результаті чого до родини європейських народів приєдналися Данія (948), Польща (966), Угорщина (974), Русь (988), Ісландія (996). Це свідчить про існування якихось покладів релігійної, культурної і організаційної життєздатності. Одне з родовищ згаданої життєздатності знаходилося в Імперії, пов'язаний вже досить тривалий час з німецьким народом.

Після верденського договору наука і культура на Схід від Рейну не знайшла опікуна в особі Людвіга Німецького, а в результаті бездітної смерті імператора Людвіга II (875) розпочинається тривала боротьба за імператорський трон, котра закінчується тільки в 918 р. входженням на трон Генріка I. На початку ніщо не вказувало на те, що саме тоді розпочинається період, який називається, можливо перебільшено, «оттонським ренесансом».

Однак цю назву можна прийняти, зважаючи на те, наскільки глибоким був занепад творіння Апостола Германії, Храбана Маура і пам'ятаючи, що це є відродження культури каролінгської в значно більшій мірі, ніж класичної. Цей ренесанс триває на протязі всього панування Оттона I (936-973), Оттона II (973 – 983) і Оттона III (983 – 1002). Виняткову роль в цій справі відігравали жінки: дружина Оттона I, французенка Аделаїда (+999), а також її невістка, дружина Оттона II і матір Оттона III, візантійська імператриця Феофано (+991). Поряд з неписьменними чоловіками, обидві жінки були справжніми архітекторами їхньої просвітньої політики.

Імператриця Феофано також впливала через свого сина Оттона III. Саме на неї, бабу Рикси і прабабу Гертруди, покладають відповідальність за характери жінок в їхній родині – сильні і владні. Так писав про неї Тітмар: "Справді чоловічою опікою оточувала державу свого сина, підтримуючи в

² Гертруда використовує безпосередньо таке формулювання: „Christi presentiam” в молитві CV 10.

Gertruda MieszkoŃna i jej Manuskrrypt

усьому справедливих, ламаючи і наганяючи страх на тих, що підносили голови". Риси такої особистості часто знаходимо на сторінках *Молитовника* правнучки імператриці Феофано.

5.1. Пам'ятник польської культури

Можна поставити обґрунтоване питання, чи документ, який розглядається, хоча б в якійсь мірі належить до польської культури: адже з'явився він в Прирейнській області, був суттєво збагачений на Київській Русі, а тепер знаходиться на півночі Італії. Основою ствердної відповіді є особистість Гертруди. Оскільки вона є «ланкою», котра об'єднує Польщу, країну з котрою вона ототожнювалася, Прирейнську область, де провела молодість і отримала освіту, і Київську Русь, на котрій провела ціле своє зріле і довге життя.

Дивувати нас може той факт, що Гертруда, котра в Польщі провела не більше перших семи років життя і котра залишала Польщу разом з матір'ю як втікачка, вважала себе полькою. Однак *Киево-Печерський патерик* не залишає жодних сумнівів, читаємо в ньому: „коли вигнаний був святий отець наш Антоній князем Ізяславом, княгиня, дружина його, котра полькою була, забороняла йому, кажучи: *Ані думай, ані чини то. Так сталося колись в землі нашої, що з певної причини вигнані були монахині з границь землі нашої і велике нещастя сталося в Польщі*”. В цитованому тексті, в котрому Гертруда остерегає свого чоловіка перед конфліктом з Печерською Лаврою близько 1060 р., спочатку його автор називає Гертруду полькою, а потім вона сама про Польщу двічі каже «наша земля».

Отже Гертруда мала виразне почуття як національної, так і релігійної тотожності; про її католицьку ортодоксію написано вже досить багато. Можна навіть наважитися ствердити, що вона, почувавши себе полькою, була громадянкою всієї європейської *Christianitas*, ефективно залагоджуючи свої справи в Римі, Кракові, Києві. Зуміла знайти притулок в Польщі, Саксонії, Прирейнській області. Варто також звернути увагу на те, що до смерті не залишила Київської Русі, маючи для цього можливість спочатку після смерті чоловіка, а потім сина (як напр. це зробила її невістка Кунегунда-Ірена, коли залишилася вдовою і, при цьому, залишила тоді ще малих дітей). Можна припустити, що присутність Гертруди при дворі в Києві допомагала підтримувати добрі стосунки Ізяславовичів з Пястами, виразом чого були так звані брестські переговори в 1099 р. Святополка з Владиславом Германом, а також одруження Болеслава Кривоустого з донькою Святополка, Збиславою в 1103 р.

Отже, Молитовник Гертруди можемо сміливо визнати найстаршим польським текстом і важливим свідомством культурних контактів як із Заходом, так і зі Сходом. Слід теж підкреслити, що Гертруда, попри польську національну свідомість і римсько-католицьку ортодоксію, залишилася відкритою на візантійську культуру Русі і грецьку літургію її Церкви. Ось каже оздобити молитовник „руським” живописом; про причини цього рішення не важко здогадатися після перегляду самого

Gertruda MieszkoŃna i jej Manuskrypt

лише *Кодексу Егберта* – заміщені в ньому „латинські” мініатюри з мистецької точки зору суттєво програють своїм „руським” відповідникам. Серед молитов неодноразово знаходимо грецькі „суплікацію” і „акафіст”, поряд з ніцейсько-константинопольським *Credo* з формулою „*Filioque*”.

5.3 Пам’ятник релігійної культури

Перш за все, слід це підкреслити, Гертруда дуже добре знала теологію тих часів. Наша авторка володіла теологією Святої Трійці і христологією, опрацьованими в IV і V століттях. Була знайома з творами св. Августина на межі IV і V століть, а також із працею "Небесна Ієрархія" Псевдо-Діонісія Ареопажита з VI століття. Добре орієнтувалась в теологічних дискусіях при дворі Карла Великого (*Filioque*), а також в тематиках суперечок з IX століття (*futuribilia*). У зв’язку з останніми, цікавою у нашої авторки є формула проблеми, котра нагадує як вирішення суперечки про призначення з дев’ятого століття, так і дискусії на тему передзнання Бога з п’ятнадцятого століття.

А вже цілком несподіваним виявляється той факт, що в *Молитовнику* знаходимо багато тем, котрі в релігійній культурі Європи з’явилися значно пізніше. Отже, маємо там проблематику "створення" і "оновлення" (в молитві LXV), котрою зайнялися вчені з монастиря св. Віктора лише в XII столітті. Культ Ісуса, з підкресленням його людськості, а також акцентування покори і лагідності, пов’язані з ім’ям св. Бернарда Клервоського, також з XII століття. Культ св. Марії Магдалини, присутній в молитві CV, з’явився тільки в XIII столітті, а Мук Господніх, досить широко культивованих в *Молитовнику*, в культурі європейській це заслуга францисканців, що діяли в XIII і XIV століттях, так само, як культ Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії. Особлива пошана Гертруди Тілу Христа – замученого на хресті і присутнього в Євхаристії – є відлунням суперечок про Євхаристію в IX столітті, і разом з цим є передвісником культу Божого Тіла, пов’язаного з іменем св. Фоми Аквінського в XIII столітті.

Також видається, що тексти Гертруди є молитвами *par excellence*. Їх становлять розмови з Богом, котрого Авторка сприймає поважно, довіряючи йому найважливіші справи свого життя. Професор Мечислав Гогач після прочитання молитов Гертруди сказав, що „Бог є для неї справжньою дійсністю. Гертруда в ній перебуває і в ній шукає допомоги. Християнство для Гертруди це не лише християнський культ, але властива дійсність людини, котра має клопоти через ворогів Бога”.

* * *

Прийшов нарешті час, щоб ввести до загальної історичної свідомості певну історичну поправку. Отож, першим польським текстом є не *Хроніка Великопольська* Магістра Вінцентія Кадлубка, як вважалося до цього часу, а створений майже на два століття раніше *Молитовник*

Gertruda MieszkoŃna i jej Manuskrrypt

Гертруди, дочки Мешка II. Ця поправка тим більше значима, що *Молитовник* не є збіркою нечитабельних написів, чи легенд, що присоромлюють своєю наївністю, але складають його тексти поважні у своєму відношенні до Бога, зрілі за своїм теологічним класом, чудові у своїй псалмодичній поетиці, що збуджують емпатію своїми такими людськими почуттями: самотністю і покинутістю, страхом за сина, сердечною пам'яттю про живих і померлих. Гертруда промовляє до нас як хтось близький, що стоїть поряд, чий подих здається відчуваемо коло себе. А ті 1000 років, котрі минули, вчать нас, що зникають системи і їх правителі, гинуть і повстають на ново держави, а людська любов і туга є завжди така сама.

Переклала Леся Савицька